

Grzelecki, Wojciech

Historia oświaty i wychowania na łamach "Sowietskiej Pedagogiki" z 1983 roku

Rozprawy z Dziejów Oświaty 28, 203-213

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WOJCIECH GRZELECKI

HISTORIA OŚWIATY I WYCHOWANIA NA ŁAMACH „SOWIETSKOJ PIEDAGOGIKI” Z 1983 ROKU

Celem artykułu jest ukazanie głównych kierunków i problemów badawczych radzieckiej historii oświaty i wychowania. Podstawą do rozważań i konstatacji zawartych w artykule jest 12 numerów czasopisma „Sowietskaja Piedadogika”. Oczywiście nie jest możliwe wszechstronne i wyczerpujące omówienie zainteresowań badawczych radzieckich historyków oświaty wyłącznie na podstawie treści jednego czasopisma pedagogicznego. Wszelako problematyka zawarta w czasopiśmie może być pomocna w określeniu pól badawczych radzieckiej historii oświaty.

Czasopismo „Sowietskaja Piedadogika” ukazuje się od 1937 r., odgrywało i odgrywa do dnia dzisiejszego istotną rolę w rozwoju nauk pedagogicznych. Jest faktem, iż wydawnictwa pedagogiczne zawsze i w każdym kraju wspierają i odzwierciedlają rozwój pedagogiki i oświaty. Historia oświaty i wychowania zajmuje ważne miejsce w czasopiśmie. Poświęcony jej jest osobny dział, „Historia szkoły i pedagogiki”. Analizując treści zawarte w artykułach odnoszących się do historii oświaty i wychowania można wyodrębnić kilka charakterystycznych grup tematycznych, chronologicznie związanych z rozwojem rosyjskiej i radzieckiej historii szkół i pedagogiki, które, jak się wydaje, są odzwierciedleniem zainteresowań badawczych radzieckich historyków oświaty.

Pierwszą dającą się wyodrębnić grupę stanowią problemy związane z oświatą w Rosji przed rewolucją październikową. W skład tej grupy wchodzi zarówno zagadnienia dziejów szkół i wychowania w Dawnej Rusi, jak i postępowe i robotnicze tradycje oświatowe ze szczególnym uwzględnieniem poglądów Marksa i Engelsa.

Artykuły W. S. Rumiancewa, S. D. Babiszina, B. N. Mitiurowa, L. S. Gellersztejna i O. E. Koszelowa prezentują dzieje oświaty w Dawnej Rusi oraz problemy metodologiczne związane z badaniem tego okresu¹. Przedstawiono w rozprawach oświatę w Rusi w w. XVI—XVII

¹ W. S. Rumiancew, *Szkolnoje obrazowanie na Rusi w XVI—XVII w.*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1883, nr 1, s. 105—110; S. D. Babiszin, *Istoczniki o szkole i rasprostranienii gramotnosti w Driewniej Rusi*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983,

w ujęciu syntetycznym, źródła o szkole i upowszechnianiu się nauki czytania i pisania w dawnej Rusi, wpływ dawnej ruskiej kultury na myśl pedagogiczną, sylwetki krzewicieli oświaty w. XVI—XVII poprzez ich prace i problemy w nich poruszane. Stwierdzić trzeba, iż dzieje oświaty Starej Rusi zajmują bardzo skromne miejsce wśród innych grup tematycznych związanych z oświatą i wychowaniem, prezentowanych w czasopiśmie. Wydaje się, iż jest to cecha charakterystyczna dla zainteresowań radzieckich badaczy oświaty w ogóle. Autorzy artykułu *Pedagogika w kontekście dawnej ruskiej kultury* stwierdzają, iż tylko około 3% wszystkich publikacji poświęconych rosyjskiej przedrewolucyjnej szkole i myśli pedagogicznej odnosi się do okresu XI—XVII w.² Podkreślają brak syntezy historii dawnej ruskiej pedagogiki. Postulują podjęcie szerszych badań, twierdząc słusznie, iż ważkie jest dla kultury narodowej poznanie wczesnego etapu historii narodowej pedagogiki.

Szeroko natomiast prezentowane są w czasopiśmie problemy związane z ruchem robotniczym i jego wpływem na rozwój myśli i dążeń oświatowych, a w szczególności rola Marksa i Engelsa w kształtowaniu się poglądów o wychowaniu i nauczaniu. Radzieccy badacze podkreślają, że Marks i Engels ściśle wiązali wychowanie, zwłaszcza dzieci klasy robotniczej, z walką klasową, z rewolucyjnym dążeniem robotników do likwidowania wyzysku i nędzy. Marks wskazywał, że przyszłość klasy robotniczej zależy całkowicie od oświaty, od nauczania i kształcenia młodego pokolenia klasy robotniczej. Marks i Engels określili rolę wychowania i nauczania w życiu indywidualnym człowieka, ujawnili klasowy i historyczny charakter wychowania. To właśnie postulaty Marksa o wszechstronności wykształcenia dzieci i młodzieży legły u podstaw radzieckiej myśli pedagogicznej. Artykuły prezentowane na łamach „Sowietskoj Piedadogiki” poruszają takie zagadnienia, jak: wpływ marksizmu na formułowanie się pedagogicznych idei rewolucyjnego czartyzmu, Marksowskie pedagogiczne idee w niemieckim ruchu robotniczym, czy też krytyczną analizę pedagogicznych idei burżuazyjnej ekonomii politycznej w pracach K. Marksa i F. Engelsa³. Między innymi W. M. Klarin w artykule pt. *Marksowskie pedagogiczne idee w niemieckim ruchu ro-*

nr 8, s. 101—107; B. N. Mitiurow, *Problema formirowanija licznosti w trudach otieczestwiennych proswietitielej XVI—XVII w.*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 9, s. 107—110; L. S. Gellersztejn, O. E. Koszelowa, *Piedadogika w kontiektstie drierw-nierusskoj kultury*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 8, s. 94—101.

² L. S. Gellersztejn, O. E. Koszelowa, *Piedadogika w kontiektstie drierw-nierusskoj kultury*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 8, s. 94—95.

³ L. A. Szesztopierowa, *Wlijanije marksizma na formirowanije piedadogiczeskich idiej riewolucyonnogo czartizma*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 10, s. 94—100; W. M. Klarin, *Marksistskije piedadogiczeskije idiei w niemieckom raboczem dżiwienii (1870—1977)*, „Sowieskaja Piedadogika”, 1983, nr 10, s. 100—104; S. L. Miedlina, *Kriticzeskij analiz w trudach K. Marksa i F. Engelsa piedadogiczeskich idiej burżuaznoj politekonomiki*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 11, s. 97—101.

botniczym charakteryzuje rolę niemieckich marksistów w walce o demokratyczne wychowanie i udział w tej walce takich działaczy, jak K. Liebknecht, R. Luksemburg, K. Zetkin i in. Autor podkreśla, że rewolucyjny nurt socjaldemokracji niemieckiej uznał walkę o demokratyczną reformę szkoły za ważny element walki klasowej. L. A. Szestopierowa w pracy pt. *Wpływ marksizmu na formułowanie się pedagogicznych idei rewolucyjnego czartyzmu* omawia związki K. Marksa i F. Engelsa z angielskim ruchem robotniczym. Podkreśla, jak wielkie znaczenie dla czartystów miał *Manifest komunistyczny*, którego pierwszy angielski przekład opublikowany został w 1850 r.

Działalność czartystów w obrębie oświaty rozwijała się zgodnie z ideą *Manifestu komunistycznego*, w którym Marks i Engels nawoływali klasę robotniczą do rewolucyjnej walki o powszechną szkołę dla wszystkich dzieci. Tak więc wszechstronne ukazywanie poglądów Marksa i Engelsa na wychowanie i nauczanie oraz ich wpływu i związków z europejskim ruchem robotniczym i jego działań w sferze oświaty stanowi znaczący obszar zainteresowań radzieckich historyków oświaty.

Inną obszerną grupą problemów są zagadnienia oświaty i wychowania porewolucyjnego okresu, tj. w latach kształtowania się nowego systemu oświaty oraz koncepcje radzieckich działaczy partyjnych i państwowych oraz pedagogów praktyków i teoretyków odnoszące się do kształcenia i wychowania młodzieży. Artykuły prezentują m. in. Leninowską koncepcję oświaty i wychowania i jej rozwinięcie oraz zastosowanie w praktyce przez organizatorów radzieckiej pedagogiki i szkoły, takich jak N. K. Krupskaja, A. W. Łunaczarski, P. P. Błoński, S. T. Szacki, A. S. Makarenko i in.

Omawiane są zagadnienia ogólnego i politechnicznego kształcenia dzieci obojga płci, łączenia nauczania z pracą społeczno-produkcyjną, problemy form i metod nauczania, a także ostra walka ideologiczna, która toczyła się wokół celów i zadań nowej szkoły. Przypomnieć należy, iż zasadnicze cele i zadania nowej szkoły zostały nakreślone przez VIII Zjazd WKP(b) w 1919 r., który uznał za jedno z najważniejszych zadań przekształcenie szkoły w narzędzie dyktatury proletariatu oraz określił drogi prowadzące do osiągnięcia tego celu. Do najważniejszych zadań zaliczano: rozwijanie inicjatywy twórczej robotników i pracującego chłopstwa w dziedzinie oświaty, ostateczne podporządkowanie swym wpływom personelu nauczycielskiego, wprowadzenie bezpłatnego i obowiązkowego ogólnego i politechnicznego nauczania dla wszystkich dzieci obojga płci do lat 16, realizacja ścisłej więzi nauczania z pracą społeczno-produkcyjną dzieci, zaopatrzenie na koszt państwa wszystkich uczących się w żywność, odzież i pomoce naukowe, wciągnięcie ludności pracującej do czynnego udziału w pracy w dziedzinie oświaty publicznej, mobilizacja ludzi z wyższym wykształceniem⁴.

⁴ *Historia wychowania. Wiek XX*. Red. J. Miąso, Warszawa 1981, s. 15.

Źródeł sporów ideologicznych odnoszących się do pedagogiki, a występujących w ostrej formie w okresie nowej polityki ekonomicznej, trzeba szukać jeszcze w końcu XIX w., w którym dążenia do zmiany programów i metod nauczania było powszechne. Z wzrostem wytwórczości kapitalistycznej zwiększyły się postulaty wprowadzenia do programu szkolnego nauk technicznych i zbliżenia tym samym szkoły do życia i pracy. Ruch ten na terenie Rosji wzmocniła niemiecka literatura pedagogiczna. Prace Georga Kerschensteinera, Fritza Gansberga, Henryka Scharrelmanna, Roberta Seidla, Ludwika Gurliitta tłumaczono na język rosyjski i ich wpływ na radzieckich teoretyków wychowania był duży⁵.

Opracowując podstawy teoretyczne nowej szkoły, niektórzy pedagodzy chcieli przenieść na grunt radziecki pewne amerykańskie i europejskie kierunki pedagogiczne. Między innymi szkołę pracy Georga Kerschensteinera, szkołę działania Wilhelma Augusta Laya, czy też pedagogikę pragmatyczną Johna Deweya.

Pojawiały się też poglądy skrajne, np. praktyka swobodnego wychowania (K. N. Wentzel, S. T. Szacki), czy też propagowana przez N. Krupską i P. Błońskiego metoda kompleksowa, którą zaczęto stosować w szkołach. Eksperyment nie powiódł się, program przewidujący nauczanie kompleksowe spowodował rezygnację z podziału na przedmioty, a to doprowadziło do zakłócenia systematycznego układu wiadomości i efekty nauczania okazały się niezadowolające.

O problemach związanych z funkcjonowaniem szkoły i pedagogiki radzieckiej lat 20. i 30. XX w. piszą na łamach „Sowietskoj Pedagogiki” F. A. Fradkin, G. A. Syczenkowa, W. J. Suchowierchow, P. M. Czaplin, L. A. Kamaszewa i in.⁶ W tym obszarze problemów odnotować musimy szereg artykułów poświęconych wkładowi W. Lenina oraz N. Krupskiej w rozwój radzieckiej szkoły i pedagogiki, takich jak *Leninowska troska o nauczyciela*, *Lenin, partia i młodzież*, *Lenin o istocie komunistycznego wychowania*, *Zagadnienia wzajemnego oddziaływania szkoły i organizacji pionierskiej w pracach Nadzieźdy Konstantinowny Krupskiej*, *Krupska o kształcącej roli dziecięcego czytania*⁷.

⁵ L. Chmaj, *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*, Warszawa 1962, s. 474.

⁶ F. A. Fradkin, *Problema fakta w sowietskoj pedagogiczeskoj teorii* 20—30 g., „Sowietskaja Pedagogika”, 1983, nr 11, s. 102—108; G. A. Syczenkowa, *Trudowoje wospitanije w opytno-pokazatielnych ucziestwienijach Narkomprosa RSFR* (20—30 g.), „Sowietskaja Pedagogika”, 1983, nr 6, s. 111—115; W. J. Suchowierchow, *Trudowaja podgotowska sielskich szkolnikow w przedwojennyje gody*, „Sowietskaja Pedagogika”, 1983, nr 6, s. 116—118; P. M. Czaplin, *Pedagogiczeskije principy w tradicii pierwoj lesnoj szkoły*, „Sowietskaja Pedagogika”, 1983, nr 8, s. 88—92; L. A. Kamaszewa, *Izuczenije i rasprostranienije pedagogiczeskogo opyta w RSFR* w 20—30 g., „Sowietskaja Pedagogika”, 1983, nr 11, s. 108—112.

⁷ G. W. Wituchnowskij, *Leninskaja zabota ob uczielite*, „Sowietskaja Pedagogika”, 1983, nr 2, s. 84—88; M. N. Kołmakowa, *W. I. Lenin, partija i młodzież*,

Prezentowane są także zagadnienia związane z dorobkiem wybitnych teoretyków radzieckiej myśli pedagogicznej. Między innymi P. A. Lebie-diew w numerze 4 „Sowietskoj Piedadogiki” omawia zagadnienia meto-dologii historii rosyjskiej i powszechnej pedagogiki w pracach P. F. Ka-ptieriewa (1849—1922), psychologa i pedagoga, autora monografii z his-torii pedagogiki. Kaptieriew jeden z pierwszych w historii rosyjskiej pedagogiki określił ważniejsze problemy z dziejów oświaty i wychowania oraz wprowadził ich periodyzację. Osobne miejsce w jego dorobku zaj-muje oryginalna koncepcja o walce dwóch pedagogik. Natomiast w nu-merze 3 A. A. Frołow zamieszcza artykuł pt. *Opracowanie A. S. Maka-renki dotyczące metodologicznych i ogólnoteoretycznych problemów komunistycznego wychowania*.

Wśród problemów związanych z kształtowaniem się radzieckiej szko-ły i pedagogiki ważne miejsce na łamach czasopisma zajmują zagadnie-nia związane z oświatą mniejszości narodowych. Wydaje się, iż fakt ten jest związany z ogólną tendencją, w myśl której historia pedagogiki zajmująca się dawniej tylko rosyjską myślą pedagogiczną stopniowo przekształciła się w historię pedagogiki narodów Związku Socjalistycz-nych Republik Radzieckich. Do opracowania tej problematyki przyczy-nili się głównie tacy uczeni, jak: E. N. Miedyński, N. A. Konstantinow, G. E. Żurakowski, W. Z. Smirnow, W. J. Strumiński, N. K. Gonczarow, D. O. Łord-Kipanidze⁸. Liczne artykuły prezentowane na łamach „So-wietskoj Piedadogiki” świadczą o dużym zainteresowaniu problemem. Przykładem mogą być takie publikacje, jak *Z historii powstawania szkół w narodowych rejonach RFSRR*, *Szkoła i pedagogika w Tatarii*, *Ustano-wienie i rozwój szkoły początkowej w Górno-Altajskim autonomicznym okręgu*, *Rozwój nauk pedagogicznych w Turkmeńskiej SRR*, *Zadania szkolnej literatury w Kazachstanie w latach trzydziestych*⁹.

Między innymi artykuł I. P. Bibanowa omawia kształtowanie się jed-nolitego systemu kształcenia w narodowych rejonach Rosyjskiej Fede-

„Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 8, s. 78—84; Z. J. Rawkin, W. I. Lenin o su-szczynności *komunistycznego wospitanija*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 9, s. 96—102; L. W. Todorow, N. K. Krupskaja o *wospitatielnoj roli dietskogo cztie-nija*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 2, s. 92—97; L. W. Alijewa, *Woprosy wzaimodiejstwija szkoły i pionierskoj organizaciji w trudach N. K. Krupskoj*, „Sowiet-skaja Piedadogika”, 1983, nr 2, s. 88—92.

⁸ *Historia wychowania...*, s. 97.

⁹ T. P. Bibanow, *Iz istorii szkolnogo stroitielstwa w nacyonalnych rajonach RFSRR*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 1, s. 94—98; M. I. Machmutow, *Szkoła i pedagogika w Tatarii*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 1, s. 100—104; A. P. Biel-likowa, *Stanowlenije i razwitije obszczeobrazowatielnoj szkoły w Gorno-Altajskoj autonomnoj oblasti*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 7, s. 113—116; P. Bierdyjew, *Razwitije piedadogiczeskoj nauki w Turkmienskoj SSR*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 1, s. 98—100; D. A. Atabajew, *Izdanije uczebnoj literatury w Kazachstanie (30 g.)*, „Sowietskaja Piedadogika”, 1983, nr 8, s. 93—94.

racyjnej Republiki. Autor przytacza szereg interesujących danych statystycznych. Pisze np., iż w pierwszych latach NEP-u z przyczyn społeczno-ekonomicznych nastąpiło zmniejszenie liczby uczących się — szczególnie na wsi i w narodowych regionach kraju. Na przykład w Tatarii w szkołach początkowych liczba uczniów zmniejszyła się w latach 1922—1924 z 174,1 tys. do 152,2 tys.¹⁰ N. Krupska analizując sytuację stwierdziła, że nie tylko zmniejszenie się sieci szkół, odejście dzieci ze szkół z przyczyn materialno-bytowych, lecz także słabe przyciąganie do szkół dziewczynek wpłynęło na tak duży spadek liczby uczniów. Olbrzymie trudności materialne i finansowe zmusiły niektórych od odstąpienia od pryncypiów radzieckiej szkoły. Był czas, gdy wspólnie uczyły się dzieci w wieku 7—15 lat. Wprowadzono też opłatę za nauczanie w starszych klasach. Wydawało się to czasową koniecznością, pisze Bibanow. W miarę postępującej stabilizacji ekonomiki kraju płatność za naukę w szkole obniżała się.

W postanowieniu Narkomprosa RFSRR (1918) „O szkołach narodowych mniejszości” nakreślono ważne zadania z zakresu tworzenia narodowej szkoły, m. in. rozszerzenie sieci szkół o narodowym języku i przygotowanie kadr narodowego nauczycielstwa. W latach 1924—1927 sieć szkół narodowych średnio wzrosła z 13% do 28%. Na przykład w latach 1923—1925 w Czuwaszii z 584 do 635, w Buriatii z 374 do 417. Na siódmej Wszechzwiązkowej Konferencji Komsomołu (1932) prezentowano jako jedno z ważniejszych osiągnięć budownictwo szkolne w Kabardino-Bałkarii, gdzie przed rewolucją było 13 szkół różnego typu, a w 1932 r. funkcjonowało 240 podstawowych i 21 średnich szkół¹¹. Ważnym zadaniem w narodowych rejonach było wprowadzenie nauczania w językach narodowych. W tych czasach powstawało też piśmiennictwo dla tych narodowości, w których go nie było. Na 13 Wszechzwiązkowym Zjeździe Rad (1927) poinformowano, że dzieci 14 spośród 41 narodowości RFSRR uczą się w ojczystym języku we wszystkich klasach.

Za bardzo ważną uważano pracę z kadrami. W postanowieniu Narkomprosu z 1926 r. „O oświatowej pracy wśród narodowej mniejszości RFSRR” formułowano zadania dla szkół pedagogicznych, podkreślając, iż ważnym problemem dla władzy radzieckiej jest kształtowanie narodowej inteligencji, a w tym jednego z głównych jej oddziałów — nauczycielstwa. W roku szkolnym 1924—1925 przygotowanie nauczycieli dla początkowych klas szkół narodowych odbywało się w 35 technikach i na krótkoterminowych kursach pedagogicznych. Liczba studentów szkół pedagogicznych rekrutujących się z narodowych mniejszości wzrosła z 6,5 tys. w 1924—1925 do 7,3 tys. w 1925—1926 roku szkolnym. W 1924 r. Nalcziku rozpoczął pracę unikalny zakład naukowy — Leni-

¹⁰ T. P. Bibanow, *Iz istorii szkolnogo stroitielstwa...*, s. 94.

¹¹ Tamże, s. 95.

nowski Ośrodek Naukowy, który łączył w sobie szkołę ogólnokształcącą i pedagogiczną szkołę specjalną.

O zasięgu pracy władzy radzieckiej nad przygotowaniem kadr nauczycielskich dla szkół narodowych świadczy fakt, iż w początku 1930 r. Rosyjskiej Republice było 13 pedagogicznych wyższych uczelni, 101 specjalistycznych techników i 105 szkół przygotowujących narodowe kadry nauczycieli. Ciekawą ilustrację powyższych stwierdzeń stanowią dane statystyczne przytaczane przez autora.

W 1927 r. przedstawiciele mniejszości narodowych wśród nauczycieli stanowili w Baszkirii 13%, Buriatii 29,5%, Tatarii 41%. W roku szkolnym 1927—1928 w autonomicznych republikach Rosyjskiej Federacji było 29 808 000 pedagogów, a w roku szkolnym 1933—1934 już 65 355 000¹². Artykuł omawia także występujące trudności, m. in. słabą bazę materialną szkół, głównie w wiejskich i narodowych rejonach. Bibanow pisze, iż w połowie lat dwudziestych ponad 350 tys. dzieci (w tym ok. 318 tys. chłopskich) nie mogło chodzić do szkoły z braku miejsc. W rejonach narodowych odsetek dzieci objętych obowiązkiem szkolnym dochodził do 35%¹³.

Istniało także zjawisko odchodzenia dzieci ze szkół z przyczyn materialno-bytowych (przede wszystkim dzieci robotników i chłopów) — konieczność pracy w domu, brak odzieży i obuwia. W samym tylko roku szkolnym 1925—1926 państwo przeznaczyło dla młodzieży chłopskiej na stypendia 411 tys. rubli.

W postanowieniu Narkomprosa „O przedsięwzięciach zabezpieczających powszechną dostępność początkowego nauczania dzieciom miejskiej i wiejskiej biedoty” zapowiadano taką pomoc, jak: dostarczanie bezpłatnych lub na ulgowych warunkach podręczników, materiałów piśmiennych, obuwia i odzieży. Na podstawie tego dokumentu w roku szkolnym 1926—1927 wydano 1,1 mln. par butów, za 6 mln. rubli odzieży. W postanowieniu CK WKP(b) z 28 lipca 1930 r. „O powszechnym obowiązkowym nauczaniu początkowym” zapowiadano zwiększoną pomoc materialną. Między innymi przy każdej szkole powstawały specjalne fundusze na obuwie dla dzieci. Dużą rolę w rozwiązywaniu tego problemu spełniały Koła Przyjaciół Dzieci.

Kończąc charakterystykę artykułu P. Bibanowa jeszcze podamy za autorem kilka danych, ilustrujących wysiłek władzy radzieckiej w krzewieniu oświaty wśród mniejszości narodowych. W latach drugiej pięcioletki sieć szkół narodowych wzrosła z 17 do 28 tys. Tylko w okresie 1933—1935 w kraju wydano 85 mln egzemplarzy podręczników w językach narodowych, a w 1936 r. nauczano w szkołach RFSRR w 112 językach. Artykuł Bibanowa wszechstronnie oświetla ważny element radzieckiej

¹² Tamże, s. 96.

¹³ Tamże.

historii szkół i pedagogiki, jakim jest powstanie i działalność szkół w narodowych rejonach RFSRR. Scharakteryzowany został szerzej, by zwrócić uwagę czytelnika na fakt, iż bardzo mało wiemy o oświacie mniejszości narodowych Kraju Rad, cieszącej się tak dużym zainteresowaniem badaczy radzieckich. Ważkie jest przekonanie historyków radzieckich, iż nie można wszechstronnie rozpatrywać problemów oświaty i wychowania w ZSRR jako całości bez uwzględnienia działań oświatowych państwa radzieckiego wśród mniejszości narodowych.

Artykuły M. I. Machmutowa *Szkoła i pedagogika w Tatarii*, P. Bierdyjewa *Rozwój nauki pedagogiki w Turkmeńskiej SSR* i wiele innych zamieszczonych na łamach „Sowietskiej Pedagogiki” świadczą, że dzieje oświaty i wychowania mniejszości narodowych są ważnym polem badawczym radzieckich historyków oświaty i wychowania.

Kolejną grupą problemów jest oświata i pedagogika w latach Wielkiej Wojny Narodowej 1941—1945. W ciężkich warunkach okresu wojennego nie zaniedbywano spraw szkoły. Wiele tysięcy dzieci, instytucji oświatowych i wychowawczych ewakuowano ze strefy przyfrontowej na zaplecze, gdzie starano się zapewnić normalne warunki życia oraz zorganizować wychowanie i kształcenie. Większość instytucji oświatowych przeniesiono do Uzbekistanu, Kirgizji, Baszkirii, Tatarii. Wszelako w związku z trudnościami wojennymi wielu uczniów nie uczęszczało do szkół. Na przykład w roku szkolnym 1941—1942 około 25% uczniów, w 1942—1943 — 17%, w 1943—1944 — 15%, w 1944—1945 — już około 10—12%¹⁴. Artykuły omawiają takie problemy, jak działalność szkolnictwa na terenach ewakuacji, społeczną aktywność uczniów, zwłaszcza pionierów i komsomolców (którzy pomagali szpitalom w opiece nad rannymi, pomagali rodzinom frontowców, pracowali w gospodarstwach rolnych i przemyśle), patriotyzm młodzieży, rolę organizacji partyjnych i młodzieżowych.

W wielu publikacjach podkreśla się fakt, że szkolnictwo w latach wojny rozwijało się i przystosowywało do nowych warunków. Między innymi S. A. Czernik w artykule pt. *Radziecka szkoła w roku szkolnym 1942—1943* stwierdza, iż w całym kraju zbudowano i oddano do użytku 8412 szkół dla 1177 tys. uczniów. Na przykład w grudniu 1942 w Leningradzie otwarto 52 szkoły dla młodzieży robotniczej, w tym 26 średnich, 15 niepełnych średnich i 1 średnią miejską zaoczną szkołę. Uczyło się w nich 5563 uczniów. Niektóre z tych szkół, stwierdza autor, znajdowały się przy samej linii frontu¹⁵.

Rozwój oświaty i wychowania był możliwy dzięki zaangażowaniu nauczycieli i uczniów, organizacji partyjnych i młodzieżowych. Na przy-

¹⁴ *Historia wychowania...*, s. 38.

¹⁵ S. A. Czernik, *Sowietskaja szkoła w 1942/44 uczebnom godu*, „Sowietskaja Pedagogika”, 1983, nr 5, s. 101—102.

kład po oswobodzeniu północnych rejonów moskiewskiego okręgu w 23 rejonach będących dotychczas pod okupacją rozpoczęły się zajęcia w 414 szkołach początkowych, 80 niepełnych średnich i 23 szkołach średnich. Do szkół uczęszczało 73 tys. uczniów. W okręgu kurskim w końcu 1942—1943 roku szkolnego funkcjonowały 2 tys. szkół, w których uczyło się około 170 tys. dzieci¹⁶.

Z innych artykułów odnoszących się do tej grupy tematycznej wymienić można *Źródła patriotyzmu młodzieży Białorusi w latach Wielkiej Wojny Narodowej* P. N. Kobrincewa (działalność szkół różnych typów, kształcenie na potrzeby frontu, rola organizacji partyjnej i komsomolskiej w szerzeniu oświaty i wychowania, prace obronne w szkołach i organizacjach pionierskich, sytuacja ekonomiczna szkolnictwa itp.), *Radziecki nauczyciel na froncie i na tyłach* I. Z. Zacharowa i W. N. Maina (nauczyciele i uczniowie w Armii Czerwonej, obronne znaczenie nauczania języka rosyjskiego w republikach azjatyckich, nauczyciele jako organizatorzy oddziałów partyzanckich, rola nauczycieli w politycznej i pedagogicznej pracy na zapleczu frontów), czy też *Działalność szkoły, rodziny i społeczeństwa w wychowywaniu uczących się w latach Wielkiej Wojny Narodowej* M. A. Inamowa (sytuacja szkół, oświaty i ewakuowanych instytucji oświatowych w Uzbekistanie, opieka nad dziećmi, kształcenie patriotyzmu, wzajemne oddziaływanie szkoły, organizacji pionierskiej, rodziny)¹⁷. We wszystkich artykułach tej grupy problemowej zwraca uwagę duża liczba danych statystycznych stanowiących podbudowę uogólnień i stwierdzeń.

Sumując trzeba stwierdzić, iż zainteresowanie radzieckich historyków problemami oświaty i wychowania czasów wojny jest znaczące. Potwierdza to duża grupa artykułów odnoszących się do tego okresu, zamieszczonych w „Sowietskiej Pedagogice”, jak również inne prace publikowane w ZSRR¹⁸. Kończąc rozważania nad omawianym okresem przypomnieć można, że właśnie w pełnym toku wojny w 1943 r. powstała na mocy uchwały rządu Akademii Nauk Pedagogicznych RFSRR.

Skromne stosunkowo miejsce w dziele „Historia szkoły i pedagogiki” zajmują artykuły rejestrujące powojenną i najnowszą historię oświaty i wychowania w Związku Radzieckim. W roczniku 1983 znajdujemy 3 artykuły poświęcone temu okresowi. Tematyka publikacji dotyczy ro-

¹⁶ Tamże, s. 104.

¹⁷ P. N. Kobrincewa, *Istoki patriotizma młodzieży Białorusii w gody Wielkiej Ocieczestwiennej Wojny*, „Sowietskaja Pedagogika”, 1983, nr 5, s. 105—108; Z. Z. Zacharow, W. N. Main, *Sowietskij ucziitel na frontie i w tyłu*, „Sowietskaja Pedagogika”, 1983, nr 5, s. 109—111; M. A. Inamowa, *Diejatielnost' szkoły, semji i obszczestwiennosti po wospitaniju uczaszczichsia w gody Wielkiej Otieczestwiennej Wojny*, „Sowietskaja Pedagogika”, 1983, nr 2, s. 103—105.

¹⁸ M. R. Kruglanskij, *Wysszaja szkoła SSSR w gody Wielkiej Otieczestwiennej wojny*, Moskwa 1970.

botniczego wychowania i nauczania politechnicznego w radzieckiej szkole średniej, a więc obejmujące lata 1976—1980, historii eksperymentalnego nauczania sześciolletnich dzieci w ZSRR i jest odbiciem przemian zachodzących w oświacie, którym poświęcone są także inne działy czasopisma¹⁹.

Artykuły z zakresu historii oświaty i wychowania zamieszczone w „Sowietskoj Piedagogice”, a będące podstawą do refleksji, pozwoliły jedynie w przybliżeniu zwrócić uwagę na pewne charakterystyczne okresy i problemy badawcze cieszące się największym zainteresowaniem radzieckich historyków oświaty.

Interesujące byłoby dla polskiego czytelnika wszechstronne omówienie dorobku badawczego radzieckich historyków oświaty w zakresie dziejów radzieckiego szkolnictwa i pedagogiki. Prace badawcze w zakresie historii wychowania przeprowadzane w ZSRR przyczyniają się do wzbogacenia wiedzy o historii pedagogiki, historii kultury i myśli społecznej.

WOJCIECH GRZELECKI

THE HISTORY OF LEARNING AND EDUCATION IN THE COLUMNS
OF “SOVETSKAJA PIEDAGOGIKA” IN 1983

S u m m a r y

This paper presents characteristic periods and research problems enjoying the greatest interest of Soviet historians of education. 12 copies of the periodical “Sovetskaja Piedagogika” provided the basis for deliberations and statements.

The periodical referred to has been published since 1937. It has played and still does an important role in the development of pedagogical sciences. The history of learning and education occupies an important place in the periodical. A separate section “History of School and Pedagogics” has been devoted to it.

Analyzing subjects of articles dealing with the history of learning and education several characteristic thematical groups chronologically linked with the development of Russia and Soviet history of learning and education can be differentiated. They include: education in Russia prior to the October Revolution, problems of learning and education in the post-revolutionary period, conceptions of Soviet party and state activities and of practician and theoreticians of pedagogics concerning the learning and education of youth, the education of national minorities, learning and education during the Secod World War (1941—1945) ad the post-war and recent history of education.

¹⁹ M. G. Chitarjam, *Trudowoje wospitanije i politechniczskoje obuczenije w sowietskoj szkole na etapie zawierszenija pieriechoda ko wsieobszczemu sriedniemu obrazowaniju*, „Sowietskaja Piedagogika”, 1983, nr 6, s. 107—111; T. J. Baranowa, N. S. Rozyjewa, *Iz istorii eksperimentalnogo obuczenija szestiletnich dietiej w SSSR (1945—1980)*, „Sowietskaja Piedagogika”, 1983, nr 7, s. 103—109; A. W. Rogowa, *Iz opyta estieticzeskogo wospitanija uczaszczichsia*, „Sowietskaja Piedagogika”, 1983, nr 9, s. 103—107.

Research works concerning the history of education carried out in the USSR contribute to the enrichment of knowledge of the history of pedagogics, the history of culture and social ideas.

Translated by Jan Rudzki

ВОЙЦЕХ ГЖЕЛЕЦКИ

ИСТОРИЯ ПРОСВЕЩЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ НА СТРАНИЦАХ
«СОВЕТСКОЙ ПЕДАГОГИКИ» В 1983 ГОДУ

Содержание

Настоящая статья представляет периоды и исследовательские проблемы, которые пользуются особым интересом советских историков просвещения. Основанием для рассмотрения и констатаций является 12 номеров журнала «Советская педагогика».

Журнал «Советская педагогика» издается с 1937 года. Он играл и до настоящего времени играет большую роль в развитии педагогических наук. В журнале отводится много места истории просвещения и воспитания. Посвящен ей также отдельный раздел под загл. «История школы и педагогики».

Анализируя содержание статей, касающихся истории просвещения и воспитания, можем выделить несколько характерных тематических групп, хронологически связанных с развитием русской и советской истории школ и педагогики. Это, между прочим — просвещение в России до Октябрьской революции, проблемы просвещения и воспитания послереволюционного периода, концепции советских партийных и государственных деятелей, а также педагогов практиков и теоретиков, относительно обучения и воспитания молодежи, просвещения национальных меньшинств, просвещение и педагогика в годы Великой Отечественной войны 1941 — 1945, послевоенная и новейшая история воспитания.

Исследования в области истории воспитания, проводимые в СССР, содействуют обогащению знаний относительно истории педагогики, истории культуры и общественной мысли.

Перевела К. Клёша